NAGY PÉTER TIBOR

A FŐSZEREPLŐ RIVALDAFÉNYBEN

Mint egy színházi előadás végén, most is a főszereplő jött ki utoljára meghajolni, s learatni a tapsorkánt.

A mellékszereplők már korábban megkapták a maguk tapsát: *Klebelsberg Kunó, Teleki Pál, Keresztes-Fischer Ferenc, Johan Béla* neve a pártállam bomlása óta egyre gyakrabban fordult elő nemcsak történészek és újságírók, de politikusok szövegeiben is. A „díszlet", a „mozgástervezés" is megkapta már a maga pozitív kritikáját kormányzatunk részéről: horthysta tisztek parádézása, az árpádsáv, a „trianonozás" éppúgy részévé vált az életünknek, mint a környezetszennyezés vagy a Kis-Jugoszláviából átszűrődő harci zaj – azok az örömök, amelyek a posztkommunista (és predemokratikus) Magyarországon mindenkinek kijárnak.

Csakhogy amiképp közeledünk a címszereplő felé, egyre kevésbé van kedvünk tapsolni. Ugyanis – a színházi hasonlatot folytatva – hajlandóak vagyunk értékelni, hogy egy alapvetően rosszul megírt és rosszul rendezett darabban a díszlettervező sokat dolgozott, s ha nekünk nem is tetszik a díszlet, tapsolunk a mesternek a mellettünk ülő, lelkes néző kedvéért. Elismerjük az epizodistákat – pocsék darabban relatíve jó szerepet játszani: tapsot érdemel. De ha a címszereplő-rendező-szerző kilép a függöny mögül, akkor végre tenni kell már valamit, amiből kiderül, van-e saját ízlésük a nézőknek. Vagy csak felfelé pislognak, a királyi páholy felé: felcsattan-e az előtaps?

Komolyra fordítva: *Horthy Miklós* 1919-től 1944-ig Magyarország kormányzója volt. Nevéhez, mint szimbólumhoz, a korszak egésze kötődik. Az eddig ünnepelt hősök valamilyen részt jelentettek: olyan *részelemet*, amit részben „ágazati logikával", részben a „korszak jobbik arca" érvelésével lehetett vállalni. Iskolát építeni – és ezzel *objektíve* polgárosítani – akkor is jó dolog, ha az *eredeti cél* a társadalom ideológiai kontrolljának növelése. Hitler-ellenesnek lenni akkor is jó dolog, ha az objektív cél nem az antifasizmus, hanem az, hogy az uralkodó körök megőrizzék az ország fölötti szabad rendelkezésüket. A hadsereg – összehasonlítva egyes politikus-csoportokkal – *tényleg* inkább meg akarta őrizni a magyar függetlenséget, más kérdés, hogy milyen hatékonysággal és milyen áron.

Az eddigi rehabilitációk – személyek, intézmények és jelenségek rehabilitációja – megengedték azt a lehetőséget, hogy az állampolgár azt gondolja: csak folytatódik a hetvenes években megindult folyamat, azaz a korszak *egyes* szereplőit *differenciáltan* kell megítélni.

Azt gondolom, hogy a Horthy-temetéssel és az azt megelőző miniszterelnöki interjúval a helyzet megváltozott. Kiderült, nem a korszakon belüli egyes személyek és áramlatok rehabilitálásáról van szó, hanem a korszak egészének kritikátlan és teljes elfogadásáról. Kiderült, nem a pluralista történelemszemlélet kormányzati biztatásáról van szó, hanem egy *új hivatalos történelemkép* megteremtéséről. Ahogy ezt egyébként már a történelem-tankönyv vitája idején is gondolhattuk.

Horthy Miklós éppen azért lehetett ilyen hosszú időn át egy ország meghatározó politikai személyisége és egy rendszer szimbóluma, mert éppen ő integrálta a korszak különböző áramlatait. Horthy volt *Bethlen* és *Gömbös*, Klebelsberg és *Hóman*, Keresztes-Fischer és *Imrédy Béla közös nevezője*.

Horthy személyének – és ezzel a korszaknak – a megítélésében a miniszterelnök szélsőséges álláspontra helyezkedett. Azokat a jegyeket, melyek az alkotmányosságot képviselik ebben a korszakban, a miniszterelnök Horthy sajátjának nevezte, amelyek viszont nem, azokat tőle idegennek. Horthy nem volt felelős a fehérterrorért – érdeme viszont a konszolidáció. Nem felelős a deportálásokért – érdeme viszont a deportálás átmeneti leállítása. Ezzel a miniszterelnök-történész látványos ellentmondásba keveredett, hiszen ha valakinek *hatalmában* van valamilyen törvénytelenséget megakadályozni, akkor egészen addig, amíg folyik: felelős érte.

Ha én az MDF helyében lennék, megkísérelnék egy *időben változó* Horthy-képet közvetíteni. Egy olyanfajta képet, ami *Ferenc Józsefről* él a köztudatban. S persze, némileg *Kádár Jánosról*. Azaz: „ugyan vérben és szennyben kezdte", de *azután* konszolidált, polgári életkereteket tett lehetővé. Hogy nem volt ugyan demokrácia ez a korszak: de *igazán* diktatúra sem volt. Hogy lehetett úgy alkotni és lehetett úgy értelmes szakmai- és magánéletet élni – legalább másfél évtizedig –, hogy az embernek nem kellett *teljesen* feladnia elveit, csak részben. Hogy nem volt ugyan sajtószabadság, de szinte mindenről lehetett írni. Hogy az igazságszolgáltatásban bárki független maradhatott, ha elfogadta alapfeltételként, hogy *bizonyos* ügyeket átenged azoknak, akik vállalják a politikai befolyás tudomásul vételét.

Ez a kép még valamiféle *történelmi kompromisszum* javaslatát is magában hordaná: azt az állítást, hogy a változó időben magunk is változunk. Hogy élni úgy kell,

ahogy lehet. Hogy mindenki meghozza a maga kompromisszumait, az egyik kormány-kitüntetéses, a másik múzeumigazgató, a harmadik akadémikus lett : nem gazember – *önmagában ettől* – még egyik sem. Nem osztrákbérenc, nem labanc gazember, ha Ferenc József alatt tette ezt, nem Recskre való népnyúzó, hogyha Horthy alatt, és akkor sem vérgőzös bolsevista, ha Kádár alatt.

Utóbbi szabályt már csak azért is jó volna megszívlelni, mert nem lehet tudni, a Kádár-rendszerben kinevezett igazgatók, akadémikusok, egyetemi tanárok, e rendszer által elismert író- és költőfejedelmek eltávolítása után mi is maradna a MDF-ből.

E kép azt is sugallná, hogy nem élhetett *mindenki* úgy, mint Kossuth és néhány emigráns barátja száz esztendeje, az illegális kommunisták a két háború között, vagy az ellenzék kemény magja a közelmúltban: egyetlen nép és egyetlen értelmiség/középosztály sem mártíromságra született.

Ugyanakkor persze megértem, hogy nem használják ezt a Ferenc József – Horthy – Kádár analógiát. Ennek oka egyrészt az, hogy kuruckodó szövetségeseikkel nehéz lenne elfogadtatniuk, hogy egy Habsburg is ember, másrészt – és sokkal inkább – az, hogy egy ilyen analógia végülis „az ördögtől való kommunizmussal szemben győztes MDF" mitoszát és image-át kérdőjelezné meg.

Az analógiával azonban – hogy most a magam cáfolatára térjek –, egyéb bajok is vannak. Horthy tudniilik nemcsak kezdte vérben és szennyben, hanem abban is fejezte be. Szembe kellene végre szállnunk azzal a mitosszal, hogy a Horthy-rendszer azon törvényei, amelyek a magyar alkotmányossággal szemben állottak, csak német nyomásra születtek volna.

Általános iskolai tananyag, hogy az önkormányzatiságot visszaszorító közigazgatási reformok a sokak által ma példaszerű demokratának nevezett Bethlen István miniszterelnöksége alatt kezdődtek meg. A fehérterror kurzuslovagjait ugyan a legfelső körökből visszaszorították, de jelentős közigazgatási, igazságszolgáltatási pozícióikat mindig is megőrizték. Magyarországon a kormányzó előbb nevezte ki a magyar fasizmus kulcsfiguráját, Gömbös Gyulát miniszterelnökké, mint hogy *Hitler* győzött volna Németországban. A harmincas évek személycseréi – a tanügy-igazgatás szférájára nézve teljeskörűen, a többi szférában szemelvényesen bármikor bizonyítom a hitetlenkedőknek – a magyar közigazgatás és szakigazgatás kulcspozícióit éppúgy szélsőjobboldaliakkal rakták tele, mint a kormánypárt parlamenti frakcióját.

Az inga „visszalengése", az a bizonyos kettős politika, hogy az újból és újból szélsőjobbra elcsuszó miniszterelnököket újból és újból „mérsékeltebbek" követik, diplomácia-történetileg talán valódi: társadalomtörténetileg, igazgatástörténetileg látszat-történés. A harmincas-negyvenes évek minden egyes új kormánya – gyakorlatilag megszakítás nélkül – fokozta a kormány hatalmát a parlamentével szemben, növelte a dekoncentrált szervek hatáskörét a területi autonómiákkal szemben, a gazdaságirányítását a piaccal szemben, a sajtóirányítását a szólásszabadsággal szemben, a tanügy-igazgatását az egyházakkal szemben, a zsidótörvényekét az állampolgári jogegyenlőséggel szemben. Horthy Miklós tudtával és támogatásával. Azzal a Horthyéval, aki büszkén hivatkozott Hitlernél arra, hogy Európa első fajvédő rendszerét juttatta hatalomra.

Meglepő, hogy azt az érvet, hogy ez a fokozódó elnyomás nemcsak a liberálisok és szociáldemokraták, hanem időnként – egyébként mérhetően kevésbé és sokkal ritkábban – a nyilasok dolgát is nehezítette, milyen örömmel vette át az „MDF-es történelemszemlélet" a pártállamitól. Vajon senkinek nem tűnt fel, hogy innen csak egy lépés az a gondolat: a demokrácia korlátozása történhet progresszív vagy regresszív okokból? Vajon tényleg nem érti senki, hogy a demokráciát korlátozó kormányzat – bárkivel szemben is korlátozza azt – csak olyanokra támaszkodhat, akiknek szemében a demokratikus intézményrendszer csak fölös formaság?

Horthy nem akarta – ezt szinte biztosan állítom – hogy egymillió magyar lelje halálát a gázkamrákban és a frontokon. Horthy és a Horthy-rendszer azért felelős, hogy felbomlasztotta a magyar társadalom sokévtizedes alkotmányosságát. Hogy egyre szélesebb rétegeket tett érdekeltté abban, hogy az elvett állások és elvett üzletek egykori tulajdonosai sose térjenek vissza. Hogy a magyar közigazgatást – államtitkár-helyettestől a falusi jegyzőig – úgy alakította, hogy alkalmassá váljon a Horthyval is immár szembeforduló szélsőjobboldali politikusok utasításainak követésére.

Ha van a Horthy-korszaknak tanulsága, akkor ez az. Az, hogy nem lehet büntetlenül összefogni – az antiliberalizmus és antikommunizmus közös céljára hivatkozva – *akárkivel*. Hogy egy kicsit is kritikusabb helyzetben a jobboldali radikális szövetségek benyújtják a számlát a diktatúrát egyébként talán elutasító konzervatívoknak. Hogy a felheccelt csőcselék vagy az ideológiailag megdolgozott kispolgár viselkedését éppúgy nem lehet a „kívánatos" keretek között tartani, mint ahogy a „puha" reviziós törekvésekből következő szomszéd-országbéli reakciókat sem lehet egy kézlegyintéssel elintézni.

Ezt a leckét a magyar úri középosztály ma politizáló képviselői – talán éppen magas történeti műveltségük miatt – mintha elfelejtették volna. Vagy meg sem tanulták soha?

1994 tavaszán majd eldől, hogy Kenderesen egy korszakot temettek-e el véglegesen, vagy olyan új világ közeleg, amelyben nemcsak (mondjuk) „1928", de „1938" és „1944" is potenciális lehetőséggé válik.